

Niewidomi i słabowidzący w Republice Federalnej Niemiec. Podstawowe rozwiązania prawne¹

Podstawowe regulacje dotyczące niepełnosprawności

Zgodnie z art. 20 ust. 1 Ustawy Zasadniczej²: „Republika Federalna Niemiec jest demokratycznym i socjalnym państwem związkowym”. Umieszczenie zasady państwa socjalnego wśród zasad ustrojowych, a zasady równości wśród praw podstawowych Republiki, dowodzi znaczenia, jakie ustrojodawca niemiecki przykładu do kwestii społecznych. Stąd, konsekwentnie, problematyka sytuacji prawnej osób niepełnosprawnych w Niemczech jest materią poruszaną już na szczeblu konstytucyjnym. Konstytucja w art. 3 ust. 3 zd. drugie stanowi, że: „Nikt nie może być dyskryminowany z powodu niepełnosprawności”. Dodajmy, że Niemcy są stroną Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych z 13 grudnia 2006 roku, która wobec RFN weszła w życie 26 marca 2009 roku. Uszczegółowienie tych regulacji odnajdziemy w ustawodawstwie.

Nie ma w systemie prawnym Niemiec jednego aktu, który całościowo regulowałby sytuację prawną osób niepełnosprawnych. Odniesienia do tej problematyki można odnaleźć w bardzo wielu federalnych aktach normatywnych. Najistotniejsze i najbardziej rozbudowane regulacje w tym zakresie zawierają przede wszystkim: ustawa z 19 czerwca 2001 roku – Kodeks socjalny, Księga IX – Rehabilitacja i udział (w życiu społecznym) osób niepełnosprawnych³ oraz ustawa z 27 kwietnia 2002 roku o wyrównywaniu sytuacji (życiowej) osób niepełnosprawnych⁴.

¹ Artykuł został przygotowany w oparciu o niektóre zagadnienia wskazane w kwestionariuszu badawczym skierowanym do członków sieci ENVITER.

² Ustawa Zasadnicza dla Republiki Federalnej Niemiec z 23 maja 1949 r., przekład na język polski za: Niemiecki Bundestag – Referat Informacji Publicznej, Berlin 2010, strona internetowa: <https://www.btg-bestellservice.de/pdf/80205000.pdf> (30.12.2013).

³ *Neuntes Buch Sozialgesetzbuch – Rehabilitation und Teilhabe behinderter Menschen* (SGB IX) – tekst tego i innych przywoływanych dalej w opracowaniu federalnych aktów normatywnych pochodzi z portalu internetowego: <http://www.juris.de> lub: <http://www.gesetze-im-internet.de> (30.12.2013).

⁴ *Gesetz zur Gleichstellung behinderter Menschen* (BGG).

Pierwsza z przywołanych ustaw reguluje m.in. kwestie udzielania różnego rodzaju świadczeń osobom niepełnosprawnym (lub osobom zagrożonym niepełnosprawnością). Celem tych świadczeń jest wspieranie tych osób w zakresie samodzielności i równoprawnego uczestnictwa w życiu społecznym oraz unikania, względnie przeciwdziałania ich pokrzywdzeniu, ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb kobiet i dzieci (§ 1 SGB IX).

Celem ustawy *o wyrównywaniu sytuacji osób niepełnosprawnych* także jest usuwanie, względnie niedopuszczanie do sytuacji pokrzywdzenia tychże osób. Ponadto przewiduje się obowiązek zapewnienia równoprawnego uczestnictwa osób niepełnosprawnych w życiu społecznym oraz umożliwienia im prowadzenia samodzielnej egzystencji. Odrębnie deklarowana jest szczególna dbałość o podejmowanie właściwych środków w stosunku do niepełnosprawnych kobiet (nie wspomina się tu już o dzieciach; por. § 2 oraz § 7 ust. 1 zd. ostatnie BGB).

Ustawodawca niemiecki określa niepełnosprawność jako stan, w którym funkcje organizmu, zdolność umysłowa lub zdrowie psychiczne z dużym prawdopodobieństwem, w okresie przekraczającym sześć miesięcy, negatywnie wpływają na możliwości uczestnictwa w życiu społecznym (§ 2 ust. 1 SGB IX). Szczegółowo określa się również pojęcia stopnia niepełnosprawności, w tym też ciężkiego (znacznego) przypadku niepełnosprawności (por. § 2 ust. 2 i 3 SGB IX).

Wolność od barier

Ważną regulacją zawartą w BGG (w § 4) jest zdefiniowanie pojęcia wolności od barier (*Barrierefreiheit*). Wolne od barier są te urządzenia, środki komunikacji, techniczne przedmioty użytkowe, systemy przetwarzania informacji, akustyczne (głosowe) i wizualne źródła informowania i komunikacji, jak też inne elementy życia codziennego, które są dla niepełnosprawnych dostępne i z których mogą oni korzystać w sposób zwyczajny, bez szczególnej trudności i, co do zasady, bez pomocy ze strony osób trzecich.

Obowiązek zapewniania realizacji celów wskazanych przez ustawodawcę, w tym również urzeczywistniania wspomnianej zasady wolności od barier, dotyczy organów władzy publicznej (także na szczeblu organizacji państwowej, począwszy od aktywności w tym zakresie Mi-

nisterstwa Pracy i Spraw Socjalnych⁵, po struktury lokalne) oraz innych podmiotów prawa publicznego. Wolność od barier winna być zapewniana w sferze publicznego budownictwa (w zakresie wznoszenia nowych budynków oraz przebudowy lub rozbudowy już istniejących) i w komunikacji (§ 8 BGG). Przewiduje się obowiązek przestrzegania przepisów federalnych dotyczących znoszenia barier w ruchu po publicznych drogach, placach i ulicach, jak też w zakresie dostępności do urządzeń i środków osobowego transportu publicznego. Podobnie rzecz się ma z realizacją zasady wolności od barier w sferze techniki informatycznej (§ 11 BGG). Zgodnie z zasadą subsydiarności, zastrzega się, że regulacje federalne nie naruszają dalej idących rozwiązań w kwestii zapewnienia wolności od barier stanowiących na szczeblu poszczególnych landów.

Pełnomocnik ds. Osób Niepełnosprawnych

Ustawa (§ 14 i nast. BGG) przewiduje powołanie Pełnomocnika Rządu Federalnego ds. Osób Niepełnosprawnych (obecnie urząd ten pełni Verena Bentele). Podstawowym jego zadaniem (które swym zakresem obejmuje także osoby niewidome i słabowidzące) jest troska o zapewnianie równych warunków życia osób niepełnosprawnych we wszystkich obszarach życia społecznego. Każdy może zwrócić się do Pełnomocnika z pytaniem lub wnioskiem dotyczącym kwestii niepełnosprawności. W ramach wspomnianej troski Pełnomocnik, z jednej strony, udziela zainteresowanym informacji o obowiązującym stanie prawa dotyczącego niepełnosprawnych, z drugiej – przedkłada rządzącym propozycje wprowadzania odpowiednich w nim zmian. Pełnomocnik udziela także praktycznych wskazówek co do możliwości integracji osób niepełnosprawnych w życiu społecznym, w tym zawodowym. Podejmuje on również różnorodne inicjatywy z zakresu szeroko rozumianej polityki, spraw publicznych i w sferze działalności kulturalnej. Wszystko to ma na celu wspieranie już nie tylko budowy, ale rozwoju społeczeństwa w pełni zintegrowanego. Pełnomocnik współpracuje także ze zrzeczeniami osób niepełnosprawnych (w tym z grupami samopomocy), jak też z innymi organizacjami społecznymi, których celem jest wspieranie niepełnosprawnych⁶.

⁵ Szeroki wachlarz działań podejmowanych na szczeblu Ministerstwa Pracy i Spraw Socjalnych (*Bundesministerium für Arbeit und Soziales*) przedstawiono na jego portalu: <http://www.bmas.de> (27.12.2013).

⁶ Więcej o działalności Pełnomocnika Rządu Federalnego ds. Osób Niepełnosprawnych patrz: <http://www.behindertenbeauftragte.de> (11.02.2014).

Z racji federalnego charakteru państwowości niemieckiej wspomnieć też trzeba o rozbudowanym ustawodawstwie z zakresu spraw dotyczących zapewniania równouprawnienia osób niepełnosprawnych stanowiącym na szczeblu poszczególnych krajów związkowych⁷.

⁷ Wskazać tu należy ustawy krajowe wszystkich (z wyjątkiem Dolnej Saksonii) landów, tj.: Badenii-Wirtembergii z 3 maja 2005 r., *Landesgesetz zur Gleichstellung von Menschen mit Behinderungen* (L-BGG), tekst dostępny na portalu: <http://www.landesrecht-bw.de> (28.12.2013); Bawarii z 9 lipca 2003 r., *Bayerisches Gesetz zur Gleichstellung, Integration und Teilhabe von Menschen mit Behinderung* (BayBGG), tekst dostępny na portalu: <http://www.stmas.bayern.de> (28.12.2013); Berlina z 17 maja 1999 r., *Gesetz über die Gleichberechtigung von Menschen mit und ohne Behinderung* (LGBG), tekst dostępny na portalu: <http://gesetze.berlin.de> (28.12.2013); Brandenburgii z 20 marca 2003 r., *Gesetz zur Gleichstellung behinderter Menschen im Land Brandenburg* (BbgBGG), tekst dostępny na portalu: <https://www.landesrecht.brandenburg.de> (30.12.2013); Bremy z 18 grudnia 2003 r., *Bremisches Gesetz zur Gleichstellung von Menschen mit Behinderung und zur Änderung anderer Gesetze* (BremBGG), tekst dostępny na portalu: <http://www.behindertenbeauftragter.bremen.de> (28.12.2013); Hamburga z 21 marca 2005 r., *Hamburgisches Gesetz zur Gleichstellung behinderter Menschen und zur Änderung anderer Gesetze* (HmbGGbM), tekst dostępny na portalu: <http://www.hamburg.de> (29.12.2013); Hesji z 20 grudnia 2004 r., *Hessisches Gesetz zur Gleichstellung von Menschen mit Behinderungen und zur Änderung anderer Gesetze* (HessBGG), tekst dostępny na portalu: <http://www.hessenrecht.hessen.de> (30.12.2013); Meklemburgii-Przedpomorza z 10 lipca 2006 r., *Gesetz zur Gleichstellung, gleichberechtigten Teilhabe und Integration von Menschen mit Behinderungen* (LBGG M-V), tekst dostępny na portalu: <http://mv.juris.de> (28.12.2013); Nadrenii Północnej Westfalii z 16 grudnia 2003 r., *Behindertengleichstellungsgesetz Nordrhein-Westfalen* (BGG NRW), tekst dostępny na portalu: <http://www.leben-ohne-barrieren.nrw.de> (30.12.2013); Nadrenii-Palatynatu z 16 grudnia 2002 r., *Gleichstellungsgesetz Rheinland-Pfalz* (LGGBehM), tekst dostępny na portalu: <http://www.rechtliches.de> (30.12.2013); Saary z 26 listopada 2003 r., *Gesetz Nr. 1541 zur Gleichstellung von Menschen mit Behinderungen im Saarland* (SBGG), tekst dostępny na portalu: <http://www.dbsv.org> (31.12.2013); Saksonii z 28 maja 2004 r., *Gesetz zur Verbesserung der Integration von Menschen mit Behinderungen* (SächsIntegrG), tekst dostępny na portalu: <http://www.revosax.sachsen.de> (29.12.2013); Saksonii-Anhalt z 16 grudnia 2010 r., *Gesetz des Landes Sachsen-Anhalt zur Gleichstellung von Menschen mit Behinderungen* (BGG LSA), tekst dostępny na portalu: <http://www.landesrecht.sachsen-anhalt.de> (30.12.2013); Szlezwiku-Holsztyna z 16 grudnia 2002 r., *Schleswig-Holstein Gesetz zur Gleichstellung behinderter Menschen des Landes Schleswig Holstein und zur Änderung anderer Rechtsvorschriften Landesbehindertengleichstellungsgesetz* (LBGG), tekst dostępny na portalu: <http://www.dgsd.de> (30.12.2013) i Turyngii z 16 grudnia 2005 r., *Thüringer Gesetz zur Gleichstellung und Verbesserung der Integration von Menschen mit Behinderungen* (ThQrGIG), tekst dostępny na portalu: <http://bsvt-weimar-apolda.de> (28.12.2013). Ustawy te przewidują m.in. powoływanie odpowiednich pełnomocników ds. osób niepełnosprawnych na szczeblu krajów związkowych. Dodajmy, że znajdują oni także swoich odpowiedników działających na poziomie komunalnym.

Zasada równego traktowania osób niepełnosprawnych w stosunkach prywatnoprawnych

Osobną kwestię stanowią regulacje dotyczące równego traktowania osób niepełnosprawnych w aktach normatywnych odnoszących się do stosunków prawnych z zakresu prawa prywatnego. Wskazać tu należy przede wszystkim ustawę o *równym traktowaniu* z 14 sierpnia 2006 roku⁸. Przewiduje się w niej zakaz dyskryminacji m.in. w kwestiach: zatrudnienia (w tym ubiegania się o pracę) osób niepełnosprawnych, zawierania przez te osoby różnego rodzaju umów z prywatnymi ubezpieczycielami (w tym też w zakresie niedopuszczalności zawyżania oceny ryzyka względem klienta niepełnosprawnego), także w sferze możliwości korzystania z usług ogólnodostępnych (masowych), jak sklepy, restauracje, hotele itd., czy uprawnień przysługujących najemcom mieszkań⁹.

Istotna, z punktu widzenia ochrony praw osób niepełnosprawnych, jest także działalność takich instytucji jak: Federalny Sąd Pracy (*Bundesarbeitsgericht*), Federalny Sąd ds. Socjalnych (*Bundessozialgericht*), Federalny Urząd ds. Ubezpieczeń (*Bundesversicherungsamt*), Federalny Instytut Ochrony Pracy i Medycyny Pracy (*Bundesanstalt für Arbeitsschutz und Arbeitsmedizin*) czy Federalna Agencja Pracy (*Bundesagentur für Arbeit*).

Podstawowe regulacje prawne dotyczące osób niewidomych i słabowidzących

W Republice Federalnej Niemiec żyje około 145 tys. osób niewidomych i ponad pół miliona słabowidzących¹⁰. System prawny Niemiec nie zawiera

⁸ *Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz* (AGG).

⁹ Dodajmy, że kwestię ochrony praw najemców niepełnosprawnych reguluje także ustawa z 13 września 2009 r. o *wspieraniu mieszkalnictwa socjalnego* – *Gesetz über die soziale Wohnraumförderung* (WoFG) oraz liczne w tym zakresie ustawodawstwo krajów związkowych. Ponadto w ustawie z 18 sierpnia 1896 r. – Kodeks cywilny (w § 554a) przewiduje się (pod określonymi warunkami) możliwość dokonywania przeróbek i instalowania urządzeń służących osobie niepełnosprawnej w wynajmowanym mieszkaniu.

¹⁰ Dane szacunkowe za broszurą DBSV: I. Lewerenz, R. Wilcke, *Führen und Stützen. Führen und Stütztechniken für blinde und sehbehinderte Menschen*, Berlin 2011, s. 4. Warto zwrócić uwagę na fakt, iż nie ma w Niemczech oficjalnych danych dotyczących ogólnej liczby osób niewidomych i słabowidzących, stąd brak też szczegółowych oficjalnych statystyk w zakresie przyczyn tej niepełnosprawności (w tym wynikających z wypadków komunikacyjnych, uczestnictwa w tych zdarzeniach itp.). Na potrzeby w zakresie prowadzenia stosownej statystyki zwracał uwagę już przed laty H. Mehls, *Doch die nicht sehen, zählt man nicht!* – *Die Notwendigkeit einer zuverlässigen Statistik über Blinde und Sehbehinderte*, „horus” 2002, Nr 1, tekst dostępny na portalu: <http://www.dvbs-online.de> (10.11.2013).

jednego aktu normatywnego, który regulowałby w sposób całościowy sytuację prawną takich osób. Rozwiązania w tym zakresie znajdują się przede wszystkim w aktach dotyczących (w ogóle) osób niepełnosprawnych stanowiących na szczeblu Federacji, jak też ustanowiono je w aktach normatywnych krajów związkowych.

Rozporządzenie federalne o *zaopatrzeniu medycznym*¹¹ bardzo szczegółowo określa przesłanki stwierdzenia ślepoty, istotnego poziomu niewidzenia oraz wysokiego stopnia niedowidzenia. Spełnianie tych warunków jest podstawą orzeczenia stopnia niepełnosprawności¹², to zaś przekłada się na możliwość korzystania z różnego rodzaju ułatwień, zwolnień lub świadczeń ze strony władz federalnych i lokalnych¹³.

Należy zwrócić uwagę na podstawową tu kwestię formalną, czyli dokumentu poświadczającego niepełnosprawność¹⁴. Wydawany jest on na wniosek – osoba niewidoma lub słabowidząca może ubiegać się o wydanie dokumentu potwierdzającego ich ułomność (§ 69 ust. 5 SGB IX) w postaci legitymacji osoby ze znacznym stopniem niepełnosprawności (*Schwerbehindertenausweis*)¹⁵. Przyznaje się ją osobom, wobec których orzeczono stopień niepełnosprawności wynoszący co najmniej¹⁶ 50. W legitymacji takiej, poza danymi posiadacza, umieszcza się także oznaczenia literowe (§ 3 ust. 1 SchwbAwV). Osoby niewidome i słabowidzące, w zależności od stopnia niepełnosprawności mogą posiadać (w swoich legitymacjach) następujące oznaczenia:

- osoby od 60 stopnia niepełnosprawności otrzymują symbol „RF”, który uprawnia do zwolnienia z opłat radiowo-telewizyjnych, pod warunkiem że zwolnienia takie przewiduje prawo danego landu;

¹¹ Rozporządzenie z 10 grudnia 2008 r., *Verordnung zur Durchführung des § 1 Abs. 1 und 3, des § 30 Abs. 1 und des § 35 Abs. 1 des Bundesversorgungsgesetzes* (VersMedV).

¹² Podstawę ustawową stanowi tu art. 68-70 SGB IX.

¹³ Szczegółowo o szeroko rozumianej pomocy dla osób niewidomych i słabowidzących m.in. w sferze rehabilitacji, ubezpieczeń, szkolnictwa, dostępu do wykształcenia, zatrudniania i pozycji na rynku pracy, w kwestiach podatkowych, korzystania z praw politycznych (w tym wyborczych) i wielu innych, patrz: K. Th. Drerup (oprac.), *Ratgeber Recht für blinde und sehbehinderte Menschen*, Berlin 2008, s. 23 i n. oraz urzędowa broszura: Bundesministerium für Arbeit und Soziales, *Ratgeber für Menschen mit Behinderung*, oprac. z 2013 r., tekst dostępny na portalu: <http://www.bmas.de> (30.11.2013), s. 14 i n.

¹⁴ Skala stopni orzekanej niepełnosprawności wynosi od 0 do 100, określa się je w pełnych dziesiątkach.

¹⁵ Por. rozporządzenie z 25 lipca 1991 r., o *legitymacji osoby niepełnosprawnej – Schwerbehindertenausweisverordnung* (SchwbAwV). Aktualny wzór opisanej wyżej legitymacji jest dostępny na portalu: <http://www.bmas.de> (15.12.2013).

¹⁶ Osoba, wobec której orzeczono 30. stopień niepełnosprawności, może już jednak liczyć na ułatwienia w stosunkach z zakresu pracy (przysługują jej, poza dodatkowym urlopem, te same uprawnienia, co osobom ze znacznym stopniem niepełnosprawności).

- osoby od 70 stopnia – symbol „G”, który wskazuje na znaczną niepełnosprawność w poruszaniu się, „B”, który uprawnia do podróży z osobą towarzyszącą środkiem transportu publicznego (z uwzględnieniem kwestii kosztów przejazdu takich osób) oraz „RF” (z zastrzeżeniem jak wyżej);
- osoby od 100 stopnia – „B”, „G” oraz „H”, który oznacza całkowitą niezdolność do samodzielnej egzystencji (bezradność) i ewentualnie „RF”. Jeśli osoba zaliczana do ostatniej kategorii jest dodatkowo niewidoma, to w jej legitymacji obok litery „H” umieszcza się jeszcze oznaczenie „Bl” – niewidomy¹⁷.

Dodajmy, że w sytuacji, gdy niepełnosprawność orzekana jest z uwzględnieniem przepisów ustawy z 22 stycznia 1982 roku *o zaopatrzeniu ofiar wojny*¹⁸, to w legitymacji znajduje się zapis „Kriegsbeschädigt” – inwalida wojenny (§ 2 ust. 1 SchwbAwV) oraz oznaczenie „VB” – dotyczy to też przypadków, gdy niepełnosprawność orzekana jest przy uwzględnieniu ustaw odsyłających do odpowiedniego stosowania BVG. Natomiast gdy podstawą orzeczenia jest § 28 ustawy z 18 września 1953 roku *o odszkodowaniach dla ofiar nazizmu*¹⁹, w legitymacji znajdzie się oznaczenie „EB” – § 2 ust. 2 SchwbAwV. Ponadto w legitymacji osoby niepełnosprawnej znaleźć można symbol „aG”, który daje uprawnienia w zakresie ułatwień w parkowaniu pojazdów (także osób niewidomych) w bezpośrednim pobliżu ich miejsc zamieszkania oraz pracy – por. § 6 ust. 1 pkt 14 ustawy z dnia 3 maja 1909 roku *o ruchu drogowym*²⁰, „1. Kl.”, oznaczający prawo do przejazdu pociągiem w przedziale I klasy (przy odpłatności jak za II klasę – dotyczy to osób, wobec których zastosowano postanowienia ustaw BVG lub BEG) oraz „Gl”, określający osoby głuche w rozumieniu § 145 SGB IX²¹.

¹⁷ *Selbstbestimmt leben – blinde und sehbehinderte Menschen in der Gesellschaft*, Heft 02, broszura dostępna na portalu: <http://www.dbsv.org> (30.12.2013).

¹⁸ *Gesetz über die Versorgung der Opfer des Krieges (Bundesversorgungsgesetz – BVG)*.

¹⁹ *Bundesgesetz zur Entschädigung für Opfer der nationalsozialistischen Verfolgung (Bundesentschädigungsgesetz – BEG)*.

²⁰ *Straßenverkehrsgesetz (StVG)*.

²¹ W uzupełnieniu można wspomnieć o inicjatywie w zakresie dodania kolejnego oznaczenia w legitymacji osoby niepełnosprawnej, w postaci „TBl” (od *Taubblind* – głuchoniewidomy) – tekst inicjatywy dostępny na stronie: http://bundesarbeitsgemeinschaft-taubblinden.de/Dokumenten/Berichte/TBL_Merkzeichen/1711676_SPD.pdf (25.11.2013).

System świadczeń pieniężnych przysługujących niewidomym i słabowidzącym

Warto teraz wskazać na rozbudowany system świadczeń pieniężnych, jakie mogą przysługiwać osobom niewidomym lub słabowidzącym. System ten wydawać się może dość skomplikowany. Łatwiej się w nim jednak rozeznac, gdy uwzględni się dwie kwestie. Po pierwsze – jeśli wskaże się przyczynę ślepoty lub niedowidzenia, po drugie – gdy uwzględni się miejsce zamieszkania wnioskodawcy.

Jeżeli przyczyną omawianej niepełnosprawności narządu wzroku jest szkoda odniesiona m.in. w ramach działań wojennych, służby wojskowej czy też nastąpiła ona w wyniku przestępstwa popełnionego na terytorium Niemiec, to podstawą ubiegania się o świadczenia jest wspomniana wyżej ustawa o zaopatrzeniu ofiar wojny (BVG). Gdy ślepotą lub niedowidzenie jest następstwem wypadku przy pracy (jak też wypadku w drodze do pracy i z pracy) lub choroby zawodowej – podstawą świadczenia jest ustawa z 7 sierpnia 1996 roku – Kodeks socjalny, Księga VII – o ubezpieczeniach wypadkowych²². Jeżeli żadna z powyższych przyczyn nie może być uwzględniona, podstawę normatywną dla wniosku o świadczenie należy odnaleźć w ustawodawstwie poszczególnych krajów związkowych²³. W niektórych

²² *Siebtes Buch Sozialgesetzbuch – Gesetzliche Unfallversicherung* (SGB VII). Chodzi tu przede wszystkim o dodatki opiekuńcze wypłacane przez właściwą tzw. *Berufsgenossenschaft*, czyli branżową organizację przedsiębiorstw działającą jako zakład ubezpieczeń w zakresie obowiązkowego ubezpieczenia od następstw wypadków przy pracy.

²³ Wymienić tu należy ustawy krajowe: Badenii-Wirtembergii z 8 lutego 1972 r., *Gesetz über die Landesblindenhilfe in Baden-Württemberg*, tekst dostępny na portalu: <http://www.landesrecht-bw.de> (31.12.2013); Bawarii z 7 kwietnia 1995 r., *Bayerisches Blindengeldgesetz* (BayBlindG), tekst dostępny na portalu: <http://www.stmas.bayern.de> (31.12.2013); Berlina z 17 grudnia 2003 r., *Berlin Landespflegegeldgesetz* (LPfllGG), tekst dostępny na portalu: <http://gesetze.berlin.de> (31.12.2013); Brandenburgii z 11 października 1995 r., *Gesetz über die Leistung von Pflegegeld an Schwerbehinderte, Blinde und Gehörlose* (LPfllGG), tekst dostępny na portalu: <https://www.landesrecht.brandenburg.de> (31.12.2013); Bremy z 27 kwietnia 1984 r., *Bremisches Gesetz über die Gewährung von Pflegegeld an Blinde und Schwerstbehinderte*, tekst dostępny na portalu: <http://www.dbsv.org> (31.12.2013); Hamburga z 19 lutego 1971 r., *Hamburg Gesetz über die Gewährung von Blindengeld* (HmbBlinGG), tekst dostępny na portalu: <http://www.hamburg.de> (10.11.2013); Hesji z 25 października 1977 r., *Hessen Gesetz über das Landesblindengeld für Zivilblinde* (LBliGG), tekst dostępny na portalu: <http://www.hessenrecht.hessen.de> (15.12.2013); Meklemburgii-Przedpomorza z 28 sierpnia 1995 r., *Mecklenburg-Vorpommern Gesetz über Landesblindengeld* (LBiGG), tekst dostępny na portalu: <http://mv.juris.de> (31.12.2013); Dolnej Saksonii z 18 stycznia 1993 r., *Gesetz über das Landesblindengeld für Zivilblinde*, tekst dostępny na portalu: <http://www.dbsv.org> (31.12.2013); Nadrenii Północnej Westfalii z 17 grudnia 1997 r., *Gesetz über die Hilfen für Blinde und Gehörlose* (GHBG), tekst dostępny na portalu: <http://www.leben-ohne-barrieren.nrw.de> (31.12.2013); Nadrenii-Palatynatu z 28 marca 1995 r., *Landesblindengeldgesetz* (LBlindenGG), tekst dostępny na portalu: <http://www.rechtliches.de> (30.12.2013); Saary

landach (np. w Brandenburgii, zgodnie z § 4 ust. 1 LPfllGG) świadczenia pieniężne dla niewidomych nie przysługują osobom przebywającym w zakładach opieki czy podobnych instytucjach. Mogą one jednak ubiegać się o wsparcie na podstawie ustawy z 27 grudnia 2003 roku – Kodeks socjalny, Księga XII – Pomoc społeczna²⁴. W takich przypadkach o wysokości świadczenia nie rozstrzyga już tylko stopień niepełnosprawności, lecz także stan majątkowy i poziom dochodów wnioskodawcy²⁵.

Niewidomi i słabowidzący w postępowaniu przed organami władzy

W ustawie o wyrównywaniu sytuacji osób niepełnosprawnych zobowiązano organy władzy publicznej do uwzględniania potrzeb osób niepełnosprawnych przy wydawaniu pisemnych rozstrzygnięć, decyzji, a także przygotowywaniu urzędowych formularzy (art. 10 BGG). Stosowne rozporządzenie określa rodzaje dokumentów, jakie winny być nieodpłatnie udostępniane w postępowaniu administracyjnym osobom niewidomym i niedowidzącym w formie umożliwiającej zapoznanie się z ich treścią²⁶. Dodajmy, że analogiczne rozporządzenie²⁷ (z tym, że podstawą jego ustanowienia jest ustawa o ustroju sądów powszechnych²⁸) dotyczy właściwego udostępniania osobom niewidomym i niedowidzącym dokumentów w postępowaniu przed sądem, prokuratorem, organami ścigania oraz w postępowaniu mandatowym i, zasadniczo, we wszystkich innych postępowaniach

z 2 lipca 1962 r., *Saarland Gesetz Nr. 761 über die Gewährung einer Blindheitshilfe*, tekst dostępny na portalu: <http://www.dbsv.org> (31.12.2013); Saksonii z 14 grudnia 2001 r., *Gesetz über die Gewährung eines Landesblindengeldes und anderer Nachteilsausgleiche* (LBlindG), tekst dostępny na portalu: <http://www.revosax.sachsen.de> (29.12.2013); Saksonii-Anhalt z 19 czerwca 1992 r., *Gesetz über das Blinden- und Gehörlosengeld im Land Sachsen-Anhalt*, tekst dostępny na portalu: <http://www.landesrecht.sachsen-anhalt.de> (30.12.2013); Szlezewiku-Holsztyna z 12 maja 1997 r., *Gesetz über Landesblindengeld*, tekst dostępny na portalu: <http://www.gesetze-rechtsprechung.sh.juris.de> (10.01.2014) i Turyngii z 9 marca 2006 r., *Thüringer Gesetz über das Blindengeld* (ThürBlGG), tekst dostępny na portalu: <http://www.dbsv.org> (31.12.2013). Należy dodać, że wysokość świadczeń w poszczególnych krajach związkowych jest zróżnicowana.

²⁴ Zwölftes Buch Sozialgesetzbuch – Sozialhilfe (SGB XII), zwłaszcza § 72.

²⁵ Szeroko o warunkach procedury przyznawania świadczeń na rzecz osób niewidomych i słabowidzących patrz: K. Th. Drerup (oprac.), *Ratgeber Recht...*, op. cit., s. 16 i n.

²⁶ Rozporządzenie z 17 lipca 2002 r., *Verordnung zur Zugänglichmachung von Dokumenten für blinde und sehbehinderte Menschen im Verwaltungsverfahren nach dem Behindertengleichstellungsgesetz* (VBD).

²⁷ Rozporządzenie z 26 lutego 2007 r., *Verordnung zur barrierefreien Zugänglichmachung von Dokumenten für blinde und sehbehinderte Personen im gerichtlichen Verfahren* (ZMV).

²⁸ Ustawa z 9 maja 1975 r., *Gerichtsverfassungsgesetz* (GVG).

o charakterze egzekucyjnym. W sytuacji, gdy dokumenty takie miałyby być udostępniane w formie elektronicznej, należy również spełniać wymagania określone w rozporządzeniu z 12 września 2011 roku *o wolnej od barier technice informatycznej*²⁹.

Kwestię obowiązkowego udziału obrońcy w postępowaniu karnym reguluje ustawa z 12 września 1950 roku – Kodeks postępowania karnego³⁰. Co prawda, wśród przesłanek wymienionych w jego § 140 ust. 1 nie wymieniana jest sytuacja, gdy oskarżonym jest osoba niewidoma czy słabowidząca (czy nawet w ogóle: niepełnosprawna), to jednak w ust. 2 tego paragrafu przewiduje się możliwość wyznaczenia przez sąd w każdym postępowaniu karnym (na wniosek zainteresowanego lub działając z urzędu) obrońcy, gdy oskarżony w sposób oczywisty nie jest w stanie bronić się samodzielnie. Niezdolność ta może wynikać ze stanu jego zdrowia fizycznego lub umysłowego. Wymienienie w tym ustępie osób niesłyszących i z niepełnosprawnym aparatem mowy nie wyklucza przyznawania obrońcy z urzędu osobom niewidomym lub słabowidzącym³¹.

Podstawowe regulacje dotyczące niewidomych i słabowidzących w budownictwie, transporcie i w ruchu drogowym

Prawodawca niemiecki poza nałożeniem ogólnego obowiązku realizacji zasady wolności od barier (o czym była już mowa wyżej) zdecydował o licznych i rozbudowanych regulacjach szczegółowych. Należy podkreślić, że poza aktami o charakterze prawa powszechnego (ustawy i rozporządzenia), pierwszoplanowe znaczenie, jeśli chodzi o rozwiązania *stricte* techniczne, posiadają regulacje pochodzące od podmiotów o charakterze w swej istocie prywatnoprawnym. Choć nie zaliczylibyśmy ich do kategorii aktów prawa powszechnie obowiązującego, to należy traktować je jako dokumenty zawierające dyrektywy o charakterze faktycznie wiążącym. W pierwszej kolejności chodzi tu o normy pochodzące od Niemieckiego Instytutu Normalizacji (*Deutsches Institut für Normung* – DIN). Instytut ten, działając w obrocie prawnym jako zarejestrowane stowarzyszenie, pełni na podstawie odpowiedniego porozumienia z państwem, funkcję instytucji

²⁹ *Verordnung zur Schaffung barrierefreier Informationstechnik nach dem Behindertengleichstellungsgesetz (BITV 2.0).*

³⁰ *Strafprozeßordnung (StPO).*

³¹ Więcej o obronie z urzędu: <http://pflichtverteidiger.net> (30.12.2013).

użytku publicznego³². Drugim źródłem informacji na temat wymogów, jakie winny być spełniane m.in. przy urzeczywistnianiu zasady wolności od barier, są przedłożenia Naukowego Towarzystwa Dróg i Transportu (*Forschungsgesellschaft für Straßen- und Verkehrswesen – FGSV*)³³.

Ze względu na (prawniczy, nie zaś inżynierski) charakter niniejszego opracowania, ograniczamy się jedynie do wskazania tylko najważniejszych³⁴ norm DIN i wytycznych FGSV odnoszących się do budownictwa oraz organizacji przestrzeni poza budynkami, rezygnując przy tym ze szczegółowej ich charakterystyki. Wymienić tu zatem należy:

- DIN 18024 – *Teill Barrierefreies Bauen*, Budowle wolne od barier, część 1;
- DIN 32984 – *Bodenindikatoren*, Oznaczenia dotykowe umieszczone w podłożu z 2000 roku, wraz ze zmianami wprowadzonymi do normy w 2011 roku;
- DIN 32981 – *Zusatzeinrichtungen an Straßenverkehrssignalanlagen*, Urządzenia dodatkowe w instalacjach sygnalizacji ruchu drogowego;
- E DIN 18030 *Barrierefreies Bauen – Planungsgrundlagen und – Anforderungen*, Budowle wolne od barier – zasady i wymogi w zakresie planowania;
- *Richtlinien für die Anlage von Stadtstraßen* (RASt 06), Wytyczne FGSV w zakresie urządzania ulic;
- DIN 18040-1 *Barrierefreies Bauen Planungsgrundlagen – Teil 1: öffentlich zugängliche Gebäude*, Zasady planowania budowli wolnych od barier – część 1: budynki publicznie dostępne;
- DIN 18040-2 *Wohnungen*, Mieszkania;
- *Hinweise der FGSV Barrierefreie Verkehrsanlagen 2011*, Wskazówki FGSV z 2011 roku w zakresie wolnych od barier urządzeń transportowych;
- E DIN 18040-3 *Öffentlicher Verkehrs- und Freiraum*, Transport i miejsca publiczne;

³² Dostęp do norm DIN jest płatny, nabyć je można za pośrednictwem portalu: <http://www.din.de> (30.12.2013). Opis niektórych rozwiązań technicznych kilku norm dotyczących urządzeń służących osobom niepełnosprawnym jest dostępny na portalu: <http://nullbarriere.de> (12.02.2014).

³³ Sympatyczny jest tu wyrok Sądu Administracyjnego Brunszwiku z 6 kwietnia 2013 r. (sygn. 6 A 64/11), w którym rozstrzygnięcie, rzecz jasna, oparto na podstawie ustawowej, ale gdzie Wytyczne FGSV określono mianem „aktualnych, szczegółowych i odzwierciedlających stan wiedzy technicznej źródła” – tekst orzeczenia jest dostępny na portalu: <http://www.rechtsprechung.niedersachsen.de> (12.01.2014).

³⁴ Por. B. Kohaupt, *Barrierefrei im öffentlichen Raum. Regelwerke*, Berlin 2013, s. 2 i n. Broszura jest dostępna na portalu: <http://nullbarriere.de> (13.01.2014).

- *Richtlinien für Lichtsignalanlagen* (RiLSA 10), Wytyczne FGSV w zakresie sygnalizacji świetlnej;
- *Empfehlungen für Fußgängerverkehrsanlagen* (EFA 02), Rekomendacje FGSV w zakresie urządzeń ruchu pieszych;
- *Richtlinien für die Anlage von Landstraßen* (RAL 2012), Wytyczne FGSV dotyczące inwestycji w zakresie dróg krajowych;
- *Richtlinie für die Anlage von Autobahnen* (RAA), Wytyczne FGSV dotyczące inwestycji w zakresie autostrad;
- *Empfehlungen für Anlagen des öffentlichen Personennahverkehrs* (EAÖ), Rekomendacje FGSV dla systemów transportu publicznego;
- *Empfehlungen für die Straßenraumgestaltung innerhalb bebauter Gebiete* (ESG), Rekomendacje FGSV dotyczące projektowania dróg w obszarach zabudowanych;
- *Empfehlungen für Radverkehrsanlagen* (ERA), Rekomendacje dla urządzeń służących rowerzystom.

Powyższy katalog nie wyczerpuje dyrektyw mających zastosowanie w realizacji zasady wolności od barier w Niemczech. Wspomnieć jeszcze trzeba o dokumentach pochodzących od Zrzeszenia Niemieckich Przedsiębiorstw Transportowych (*Verband Deutscher Verkehrsunternehmen – VDV*) oraz zasadach obowiązujących w Kolei Niemieckiej (*Deutsche Bahn AG – DB AG*). Co jednak najistotniejsze, to fakt, że regulacje te znajdują realne przełożenie w formie różnorodnych rozwiązań architektonicznych, ułatwień i oznakowań umożliwiających osobom niewidomym i niedowidzącym uczestnictwo w życiu społecznym. Mamy tu zatem do czynienia z, co do zasady, powszechną praktyką oznakowań kontrastowych, dotykowych, dźwiękowych, także właściwym oświetleniem określonych miejsc. Dotyczy to m.in. szlaków komunikacyjnych, w tym przejść podziemnych, korytarzy, hal dworcowych, kół, drzwi, przejść dla pieszych, przystanków komunikacji miejskiej czy peronów³⁵.

Zwróćmy jeszcze uwagę na kwestię uczestnictwa osób niewidomych i słabowidzących w ruchu ulicznym. Zgodnie z rozporządzeniem z 13 grudnia 2010 roku *o prawie jazdy*³⁶, osoba, która ze względu na swoją fizyczną ułomność nie jest w stanie w sposób bezpieczny uczestniczyć w ruchu drogowym, zobowiązana jest do noszenia na obu ramionach opasek

³⁵ Szeroko o rozwiązaniach technicznych służących osobom niepełnosprawnym patrz: V. Sieger, A. Hintzke, A. Rau, S. Eckes, *Handbuch Barrierefreie Verkehrsraumgestaltung*, Bonn 2008, *passim*.

³⁶ *Verordnung über die Zulassung von Personen zum Straßenverkehr* (FeV).

(lub innych dostatecznie widocznych oznaczeń) w kolorze żółtym z trzema czarnymi kropkami. Osoby niewidome i słabowidzące mają nadto prawo do używania białej laski. W sytuacji korzystania z pomocy psa przewodnika uprząż zwierzęcia winna być również biała (§ 2 ust. 2 FeV). Zwraca się uwagę na to, że korzystanie ze wskazanych wyżej oznakowań, zarówno w sytuacji gdy osoba niewidoma lub słabowidząca porusza się samotnie, jak i w asyście osoby towarzyszącej, służy nie tylko zapobieganiu wypadkom. Posiadanie lub nieposiadanie tych oznaczeń ma także istotne znaczenie w postępowaniu dowodowym w razie zaistnienia wypadku z udziałem osoby niewidomej lub słabowidzącej³⁷.

Niewidomy w Niemczech posiada też prawo do karty parkingowej (*Parkausweis*). Od 2001 roku jest to tzw. ujednolicona niebieska europejska karta osób niepełnosprawnych. Umieszczona za przednią szybą samochodu uprawnia do parkowania na miejscach przeznaczonych dla osób niepełnosprawnych, zwalnia z opłat w strefach objętych parkometrami, zezwala na parkowanie w miejscach z ograniczeniem postoju (maksymalnie do trzech godzin) oraz na przekraczanie czasu dozwolonego postoju w miejscach, gdzie czas taki obowiązuje pozostałych uczestników ruchu drogowego³⁸.

Uprawnienia niewidomych i słabowidzących w transporcie publicznym

Niewidomym i słabowidzącym przysługują także istotne zwolnienia w zakresie odpłatności za przejazdy środkami transportu publicznego. W zależności od orzeczonego stopnia niepełnosprawności (i przyznanych oznaczeń zamieszczonych w legitymacji osoby niepełnosprawnej, o czym była mowa wyżej) osoby takie mogą mieć prawo do bezpłatnych przejazdów transportem miejskim (i podmiejskim) każdego rodzaju. Do ruchu podmiejskiego zalicza się (względem osoby niepełnosprawnej) także trasy pociągów każdego rodzaju (w przedziale klasy 2), o ile nie przekraczają one 50 km od miejsca zamieszkania uprawnionego³⁹. Odrębną kwestię stanowią opłaty za przejazd osób towarzyszących niepełnosprawnym (dotyczy to przewodników osób od 70 stopnia niepełnosprawności). Ich przejazdy (również w ruchu dalekobieżnym) są bezpłatne. Uprawnieni nie ponoszą też kosztów przejazdu swoich psów przewodników. Rezerwacja miejsca przeznaczonego dla osoby niepełnosprawnej, osoby jej towarzyszącej i dla

³⁷ K. Th. Drerup (oprac.), *Ratgeber Recht...*, op. cit., s. 57.

³⁸ *Ibidem*, s. 58.

³⁹ Dopuszczalne jest pobieranie dopłat za jazdę pociągami pośpieszными i InterRegio.

psa przewodnika jest także wolna od opłat⁴⁰. Dodajmy, że choć nie ma w Niemczech określenia granic dopuszczalnego wieku przewodnika osoby niewidomej lub słabowidzącej, to wymaga się, by była to osoba zdolna do „odpowiedniej reakcji w pewnych sytuacjach”⁴¹.

Organizacje społeczne wspierające osoby niewidome i słabowidzące

Na gruncie niemieckim warto jeszcze zwrócić uwagę na aktywność organizacji społecznych mających na celu wspieranie osób niewidomych lub słabowidzących. Najważniejszą z nich (o największym zasięgu terytorialnym, personalnym i merytorycznym) jest Niemiecki Związek Niewidomych i Słabowidzących, *Deutscher Blinden- und Sehbehindertenverband e.V.* (DBSV). Zgodnie ze swym Statutem, zrzesza on organizacje niewidomych i słabowidzących działające na poziomie landów i szczeblu ogólnokrajowym, organizacje i instytucje posiadające w swym zakresie właściwości różnorodne problemy dotyczące tej niepełnosprawności, wreszcie osoby fizyczne i prawne, które finansowo lub ideowo wspierają Związek. Pełniąc funkcję centrali, reprezentuje on nadto na szczeblu federalnym 20 organizacji funkcjonujących na poziomie krajów związkowych⁴². DBSV prowadzi bardzo szeroką działalność organizatorską, doradczą i kulturalną, kierowaną do potrzebujących wsparcia i ich rodzin. Spełniając warunki, o których mowa w § 13 BGG, Związek może też występować w sprawach o naruszenie praw osób niewidomych i słabowidzących⁴³.

* * *

Powyższa, z założenia dość pobieżna, charakterystyka sytuacji osób niewidomych i słabowidzących w Republice Federalnej Niemiec, prowa-

⁴⁰ K. Th. Drerup (oprac.), *Ratgeber Recht...*, op. cit., s. 59 i n.

⁴¹ Przykładowo w piśmie Kolei Niemieckiej z 25 sierpnia 1989 r. (sygn. P 2013-2369/89) odmówiono prawa do bezpłatnego przejazdu dla przewodnika będącego ośmioletnim dzieckiem. Podobnie – osoba niepełnosprawna, która sama wymagała przewodnika, nie mogła pełnić funkcji osoby towarzyszącej w podróży innemu niepełnosprawnemu – por. H. Demmel, K. Th. Drerup, *Merkblatt für Blinde und Sehbehinderte*, s. 29, broszura DBSV dostępna na portalu: <http://www.eliseh.info> (22.10.2013).

⁴² W Badenii-Wirtembergii i w Nadrenii Północnej Westfalii funkcjonują po trzy organizacje zrzeszone w DBSV, w pozostałych landach po jednej.

⁴³ Szeroko o stawianych sobie zadaniach i przejawach aktywności Związku: <http://www.dbsv.org/> (10.11.2013).

dzi, naszym zdaniem, do wniosku, że mamy tu do czynienia z rozbudowanym i racjonalnie skonstruowanym systemem wsparcia tych osób, który w praktyce wykazuje się dużą sprawnością i efektywnością oddziaływania. Może on stanowić dobry przykład dla budowy i rozwoju społeczeństwa, w którym niewidomi i słabowidzący mają szansę na realną integrację.